

TO SCENER MED BØGER

REOLENS HISTORIE

Forestil dig, kære læser, en bogreol. En, der dækker en hel væg. Havde det været for hundrede år siden, havde der sikkert ikke været andet end bøger i den, og de havde været nogenlunde ens. Brune og med læderryg, måske var de endda bag glas. Den ville se fornem ud, reolen, næsten som et skrin. I sådan et hjem ville der sikkert også have været et klaver og et maleri oven over klaveret. Det er et velstillet, dannet, borgerligt hjem.

Forestil dig så den samme reol inden for de seneste halvtreds år. Hvordan bøgerne har fået flere farver og størrelser. Der vil være kommet mange paperbacks til. Men der vil også være andre genstande på reolen: Lp-pladerne fyldte en del en overgang sammen med stereoanlægget. Skrivemaskinen ville være et sted i nærheden. Måske er fjernsynet også kommet derop. Så videobånd, cd'er, dvd'er. Efterhånden som det hele bliver mere broget, kan man forestille sig, at ting fra hverdagen også har lusket sig til en plads: en efterladt kaffekop, fotografier interimistisk opstillet foran bogryggene, nogle spil, blade, et par legetøjsbiler. Bøgerne er ikke længere alene, og de befinder sig ikke længere i ophøjet isolation.

Forestil dig så, at det alt sammen er væk, og der kun er den nøgne væg tilbage. På den kan man til gengæld projicere alle de tekster, film, sange, billeder, tv-udsendelser og meget andet, som man begærer, og man kan ændre på dem, skrive en tekst, skyde en fjende, chatte, sortere billeder, købe sko. Tingene er borte, reolen er borte, men ufattelige mængder af mere eller mindre interaktive informationer, ydelser og oplevelser er tilgængelige. Ingenting og alting. Ord, billede og lyd i forskellige formater og blandinger, og alle er de variationer over et nul og et ettal. Hvis du kan forestille dig disse to reoler og denne væg, så har du et meget godt billede af, hvad litteraturen var, og hvad den er.

Omvæltningen er enorm. Ikke alene fylder bogen og med den litteraturen ikke nær det samme i mediebilledet – et ord, der med reolerne på nethinden kan tages helt bogstaveligt – litteraturen er også blandet med andre udtryksformer og dagligdags gøremål i et omfang, man ville have haft svært ved at forestille sig for hundrede år siden.

Den helt rene væg ligger sikkert et godt stykke ude i fremtiden, hvis den overhovedet bliver til noget, og mon ikke der stadig vil stå en stak bøger henne i hjørnet med en iPad på toppen. Alligevel er der tale om afslutningen på en æra, den, man har kaldt den gutenbergske epoke efter den tyske guldsmed Johann Gutenberg, der i 1450 opfandt trykpressen. Dermed indledte han bogens og skriftens og dermed også litteraturens epoke i Europa og, med kolonialiseringen og globaliseringen, efterhån-

den også de fleste andre steder. Det er den epoke, som først analoge medier som filmen og grammofofonen og siden de digitale medier har gjort en ende på.

Hvilke konsekvenser har det for, hvad vi forstår ved litteratur? Kan vi overhovedet bruge det ord om det, vi har at gøre med i dag og i morgen? Mit svar, denne bogs svar, er et fuldtønt ja og nej. Ja, fordi litteratur i betydningen sprogkunst er kommet for at blive. Det siger sig selv. Nej, fordi litteratur i en mere præcis kulturel og historisk forstand, litteraturen, som vi har kendt den de sidste 250 år, litteraturen, som den efter Gutenbergs opfindelse langsomt etablerede sig i Europa igennem digte, romaner, dramaer, noveller, essays, breve, rejsebøger og selvbiografier – den litteratur har overlevet sig selv.

Denne bog handler om, hvad det så egentlig vil sige, og om det nu også kan passe. Man kan sige, at den forsøger at begribe litteraturen et sted imellem de to reoler og den blanke væg.

ENSOMHEDENS GAVE

Hvorfor overhovedet tage en bog ned fra reolen og begynde at læse? Spørgsmålet er ikke så dumt, som det lyder. Mine døtre, som er voksne nu, gør det kun sjældent. Hvis der ligger en iPad på morgenbordet ved siden af papiravisen, vælger de netudgaven, og den yngste har aldrig set indersiden af en af de ordbøger, som hendes mor og jeg har så stor veneration for, om ikke for andet så fordi deres lasede ydre vidner om hundredevis af timers slid. Det giver måske mening med aviser og ord-

bøger, men hvad med alle de andre bøger, som huset er velforsynet med? Hvad er det, de bøger kan? Dybest set? I en af dem, amerikaneren Paul Austers roman *Opfindelsen af ensomhed*, stødte jeg på dette bud:

”Da A’s søn fyldte tre år, var hans smag for litteratur begyndt at udvide sig fra enkle, gennemillustrerede småbørnsbøger til mere raffinerede børnebøger. Illustrationen var stadig en kilde til stor glæde, men var ikke længere afgørende. Historien i sig selv var begyndt at fange hans opmærksomhed, og når A nåede frem til en side helt uden billede, bevægede det ham at se den lille dreng stirre opmærksomt frem for sig, på intet, på luftens tomhed, på den blanke væg, mens han forestillede sig det som ordene fortalte ham. ‘Det er sjovt at lade som om man ikke kan se,’ sagde han engang til sin far mens de gik hen ad gaden. En anden gang gik drengen ud på badeværelset, lukkede døren og kom ikke ud. A spurgte gennem den lukkede dør: ‘Hvad laver du dér ude?’ ‘Jeg tænker’, sagde drengen. ‘Jeg skal være alene for at tænke.’”

Passagen handler om sønnens indvielse til litteraturen, om at overgive sig til ordene, som de kommer ud af den blå luft under farens højtlesning, om at lytte opmærksomt til dem og se det, de fortæller, for sig. Litteraturens mirakel er, at dens ord kan skabe verdner ud af intet, ud af luftens tomhed, den blanke væg eller den hvide side. En af de lige så mirakuløse konsekvenser af det er, at

ordene overlader læseren eller lytteren til sig selv. Når den treårige lukker sig inde på badeværelset, er det for koncentreret at udforske de mulige verdner, som opstår i hans fantasi. Når han funderer over, at man jo bare kan lade, som om man ingenting ser, er det, fordi han har opdaget glæden ved at fortabe sig i en usynlig verden og i sit eget indre liv, et indre, som opstår, det øjeblik sådan noget som litteratur med et trylleslag ophæver verden omkring ham til fordel for det, han kan tænke og forestille sig. Derfor handler passagen ikke bare om indvielsen til litteraturen, men også om opdagelsen af ens eget indre. Den handler om at blive sig selv. Og dermed også, uundgåeligt, om opfindelsen af ensomhed. Litteraturen har en stor aktie i opfindelsen af ensomhed.

Her kunne man indvende, at det at få læst højt af sin far er alt andet end ensomt. Men det særlige ved passagen her er, at læsningen midt i det intime fællesskab trækker drengen væk fra verden og faren og ind i sig selv. Hvis højtlesning er en social aktivitet, så opdager A's treårige dreng, at læsning også, og ovenikøbet samtidigt, kan være en helt privat sag. Det er den opdagelse, der kaptapulterer ham ind i sig selv. Hvis han havde kunnet læse, havde han måske trukket sig tilbage med en bog. Nu må han en tid endnu tage til takke med at digte videre på den verden, ordene har åbenbaret for ham, i sine tanker ude på badeværelset.

BOGEN, SKRIFTEN OG LÆSNINGEN

ENS EGET RUM

Højtlesning hører efterhånden til sjældenhederne. Det er noget, vi gør for vores børn og i sjældne anfald af forælskelse. Men sådan har det ikke altid været. I sine *Bekendelser* fra omkring 400 e.v.t., forløberen for den moderne selvbiografi, beretter Augustin med stor undren, om dengang han i Milano så den lærde biskop Ambrosius læse indenad. Augustin levede i det vestromerske kejserrige. Han var født i vore dages Algeriet, uddannet retoriker, og han endte som biskop. ”Når han læste,” skriver Augustin om Ambrosius, ”løb hans blik ned over siden, og hans hjerte uddrog meningen, men hans stemme var tavs, og hans tunge ubevægelig.” Augustin forsøger sig med flere forklaringer på denne mærkværdighed. Er det, fordi Ambrosius ikke orker at udlægge de svære passager for sine studenter? Er det for at kunne nå at læse mere? Eller er det for at spare på stemmen? Underligt var det i hvert fald.

Der findes sporadiske eksempler på indenadslæsning langt tilbage i historien, men meget tyder på, at den først blev almindelig i det 10. århundrede. Jeg forestiller mig antikkens biblioteker og middelalderens klostre, den

larm, der må have været af folk, der læste højt og diskuterede det, de læste. Man begyndte at læse i løn, som det hed engang, man kunne i al hemmelighed overgive sig til forfatterens og sine egne tanker. At læse blev til et helt privat møde imellem to mennesker, eller i første omgang, fordi det meste af læsestoffet var religiøs litteratur, imellem et menneske og dets Gud.

Det var en stille revolution. Sådan at overlade fortolkningen af skriften til hvert enkelt individ og ikke til en officiel lære, en dogmatik. Og ikke nok med det. Stillelæsningen gav mulighed for at tygge drøv på ordene, vende dem en ekstra gang, fordøje dem uforstyrret. Madmetaforene er ikke tilfældige. De er gængse i litteraturen om at læse, fordi de peger på den inderliggørelse, som stillelæsningen førte med sig. Det, man læser, bliver en del af én via en personlig fortolkning af ordene. Læsning er en åndelig metabolisme.

Det er vigtigt. Det private rum som et politisk rum, for så vidt individet kan gøre og tænke, som det passer hende, eller mest ham på det her tidspunkt. Det, at man er uden for samfundets, det vil i middelalderen ikke mindst sige kirkesamfundets, kontrol. Det sprængfarlige i sådan at overlade et rum til den enkelte. Mange hundrede år senere, i 1929, skrev den engelske forfatter Virginia Woolf om, at kvinden, hvis hun vil skrive litteratur, må have "money and a room of her own". Ens eget rum kan gøre en fri ved at sikre fred for forstyrrelser og overvågning og give tid til fordybelse i sig selv og i bøgerne, både dem, der skal læses, og dem, der skal skrives.